

Niektoré perspektívy a výzvy filozofického skúmania fikcie

Lukáš Jeník

JENÍK, L.: Some Perspectives and Challenges of Philosophical Examination of Fiction. *Studia Aloisiana*, 4, 2013, 2, s. 5 – 24.

The aim of the article is to outline the key concepts of philosophical examination of fiction. Exploring the world of fiction is related with two main philosophical problems, namely the ontological and epistemological status of fiction. The topic of fiction is related to Meinong's theory of objects and also Searle's theory of speech acts. Both of these theories explore the nature of fictitious statements and their role in our understanding. The answer to the question „what exists“ is heading to the problem of existence itself.

Keywords: fiction, ontology, theory of object, Meinong, theory of speech acts, Searle

Aj keď je dnes téma fikcie neoddeliteľnou súčasťou tém ontológie – problematiky pomyselných súcien, zámerom tohto článku je predovšetkým načrtnúť niektoré koncepty a perspektívy skúmania tejto témy, ktoré nachádzame vo filozofii analytickej tradície. Otázky o povahe a tiež úlohe fikcie, no i motivácia skúmania sú výsostne praktické. Akú úlohu má fikcia v našom poznávaní? Možno hovoriť o pravdivej fikcii? Patrí fikcia len do sveta umenia, alebo má miesto aj mimo neho, napr. vo svete myšlienkových experimentov a vo filozofickej reflexii jazyka ako inštrumentu poznania? Tieto otázky nesúvisia len so samotnou funkciou fikcie, ale zrkadlia tiež historické napätie medzi svetmi poznania a umenia. Obe činnosti súperia o svojho diváka, obdivovateľa či aktéra. Jeden svet fikciu využíva a druhý ponúka reflexiu zdroja jej príťažlivosti – ontologickú povahu klamu.

Fenómén fikcie nepredstavuje len most medzi týmito svetmi, ale zrkadlí aj konflikt medzi definíciou filozofie a vedy ako poznania nemenných a objektívnych poznatkov a subjektivitou umeleckého sveta.¹ Preto sa filozofická reflexia

1 Porov. RICKEN, Friedo: *Philosophie der Antike*. Stuttgart; Berlin; Köln; Mainz : Verlag W. Kohlhammer GmbH, 1988, s. 73. Na rozdiel od subjektívnych dojmov estetickéj skúsenosti a domnienok by malo byť

nezriedka stavia k fikcii ako k nástroju klamu podozrievavo a odmietavo. Už u Platóna sa stretávame s uvažovaním o umení ako o špecifickej ľudskej činnosti,² ktorú charakterizuje schopnosť atakovať pravdu osobitou atraktivitou a zvedením diváka.³ Umenie a s ním fikcia sú tak z pohľadu efektu na svojho prijímateľa riedením ľudskej pozornosti a jej odvádzaním od toho, čo by sa malo pokladať za jadro pravého poznania.⁴

Zmapovanie priestoru fikčného diskurzu v kontexte dejín filozofie analytickej tradície predstavuje prvá časť skúmania. Napriek tomu, že sa téma fikcie nedá monopolizovať svetom filozofie analytickej tradície, pragmatické obmedzenie na tento okruh zrkadlí skutočnosť, že práve v analytickej filozofii predstavuje fikcia stále trvajúcu a kritickú výzvu k filozofickej reflexii. Ako historicky kľúčový sa javí Meinongov koncept teórie objektov a jeho riešenie ontologického statusu pomyselných súcien. Jeho teória odpovedá na požiadavku zakotvenia pomyselných súcien do našich ontologických schém. V ďalšej časti kartografie sveta fikcie sa zameriame na zmenu perspektívy skúmania od sémantiky ku pragmatike, ktorú zrkadlí téma logického statusu fikčných entít u Johna Searla. Oba tieto koncepty naďalej inšpirujú filozofickú diskusiu o úlohe fikcie a čare umenia získať nás pre niečo, čo nie je pravdivé a reálne existujúce. Práve koncept pragmatiky a teórie rečových aktov načrtáva legítimny priestor fikcie a fikčných svetov v našom poznaní a tak nepriamo atakuje platónsko-karteziánsku zjednodušujúcu predstavu odlišenej a jasnej filozofie.

podľa Platóna pravdivé poznanie znalosťou stálych a nemenných poznatkov (ideí a princípov), ktoré nie sú zafarbené balastom dojmov sprostredkovaných zmyslami a subjektívnou interpretáciou.

- 2 Činnosť umeleckých géniov má v sebe, podobne ako v prípade prorokov, motív božského vnuknutia. Porov. PLATÓN: *Ion*. In: PLATÓN: *Dialógy I*. Bratislava : Tatran, 1990, 533A–534E, s. 214–216; ASMIS, Elizabeth: *Plato on Poetic Creativity*. In: KRAUT, Richard (ed.): *The Cambridge Companion to Plato*. Cambridge : Cambridge University Press, 1992, s. 338–364.
- 3 Porov. Platón: *Ústava*. Bratislava : Pravda, 1980, X/8/607B–608B, s. 405–406. „...medzi filozofiou a básníctvom jestvuje starý spor. [...] Predsa však musíme poznamenať, že keby zábavné a napodobňovacie básníctvo mohlo nejako odôvodniť svoju nevyhnutnosť v dobre zriadenom štáte, radi by sme ho opäť prijali, lebo sami si uvedomujeme, akým čarom na nás pôsobí; ale bolo by hriešne zradiť uznanú pravdu.“
- 4 Porov. TATARKIEWICZ, Władysław: *Dejiny estetiky I : Staroveká estetika*. Bratislava : Tatran, 1985, s. 134–136. Treba podotknúť, že Platón si okrem tradovaného negatívneho prístupu ku svetu umenia uvedomoval i jeho pozitívny význam. Napriek tomu nepomer medzi negatívnym a pozitívnym hodnotením je v jeho diele zreteľný. Umenie má výrazný dosah na masy, a preto ho treba korigovať. Divadlo, ktoré spodobňuje textovú predlohu, nezriedka zviditeľňuje neresti bohov, a tým je podľa Platóna škodlivé pre spoločnosť, ktorá stráca ideály, pretože tie sú obrazovou podobou dostupné masám. To, čo by sme mohli nazvať cenzúrou, nespočíva v likvidovaní „riskantných“ zložiek spoločnosti, ktorými sú básnici, ale v ich využití. Porov. PLATÓN: *Ústava*, III/1–5/386A–392C, s. 110–119.

1. Status fikcie ako východisko skúmania

Problémov, ktoré fenomén fikcie do filozofického diskurzu prináša, je viacero, no v istom zmysle môžeme daný problém redukovať na dve strany tej istej mince.⁵

Prvou z nich je problematika ontologického statusu fikcie a fikčných svetov. Otázky, ktoré reprezentujú uvedený aspekt, možno v zjednodušenom náčrte vyjadriť takto: Majú fikčné svety a entity, ktoré obývajú svet fantázie či fikcie, nejaký ontologický status – existujú? Ak áno, tak ako? Hľadanie a zodpovedanie týchto otázok súvisí s jednou zo základných tém filozofie ako takej, a to s demarkáciou a definíciou reality. Uvažovanie o ontologickom statuse nereálnych súcien si vyžaduje definíciu a kritérium posúdenia reality ako reality existujúceho. Podobne ako téma možných svetov, aj fikcia a pomyselné súcna predstavujú pre filozofický diskurz príležitosť prehodnocovať kritériá posúdenia reality.

Druhým bodom je epistemologický status fikcie, ktorý charakterizuje otázka, či nám fikcia pomáha niečo poznať, a teda, či je informatívna a tým aj funkčne zaujímavá. V prípade, že práca s fiktívnymi entitami je konštrukciou entít mimo sveta empirickej skúsenosti, môžeme hovoriť o možnosti pravdivosti fikcie?

Práve v motíve uvažovania o pravdivosti toho, čo je nereálne, sa prejavuje vzájomná zviazanosť oboch aspektov a zodpovedanie týchto otázok odhaľuje nielen vnútorné motivácie jednotlivých skúmateľov, ale aj ich preferencie či stratégie myslenia.⁶

1.1. Od pomenovania neexistujúcich objektov k fikcii

Súvis medzi ontologickým a epistemologickým statusom môžeme mapovať už od počiatku vstupu fikcie do priestoru filozofie.⁷ V súvislosti

5 Zámerom článku nie je konfrontácia teórie možných svetov a fikčných svetov, ktoré sú teoretickým derivátom modálnej logiky, použitým vo svete literárnej vedy. Problémov, ktoré z derivácie konceptu fikčných svetov z oblasti skúmania možných svetov vyplývajú, je viac a ich tematizovanie presahuje zámer a rozsah tohto článku. K tejto problematike porov. ANDREANSKÝ, Eugen: *Možné svety z pohľadu logickej sémantiky a analytickej filozofie*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010, s. 156–169.

6 Oba uvedené aspekty problému fikcie – ontologický a tiež epistemologický status fikčných entít – majú svoje dejiny, ktoré začínajú omnoho skôr ako v období reakcie na Meinongovu koncepciu. K tejto téme porov. NOVOTNÝ, Daniel D.: Suarézova teorie pomyslných jsoucen a její recepcie. In: *Filozofia*, roč. 66, 2011, č. 1, s. 35–38.

7 Fikčné svety ako interdisciplinárna téma súvisí prevažne s modernými teóriami v oblasti súčasnej metafyziky (oblasť skúmaní modálnej logiky) a kognitívnych vied (teória metafory, kategorizácia a pod.), teórie literatúry (fikčné svety u Doležela, Pavla). Pojem fikcie a fikcionalizmu však nemožno obmedziť iba na dejiny a priestor analytickej filozofie. Naopak, táto téma nachádza svoje miesto aj v konceptoch inšpirovaných Kantovými regulatívnymi ideami. Funkcia fikcie v ľudskom uvažovaní, fikčných súdov a fikcionalizmu vo všeobecnosti predstavuje predmet záujmu v diele Hansa Vaihingera *Philosophie des Als Ob* (1911). Vaihinger koncept fikcionalizmu chápe ako idealistický pozitivizmus, ktorý spája motív

s mapovaním súčasnej podoby diskurzu o fikčných svetoch treba spomenúť predovšetkým moderné dejiny daného problému, ktorý si nachádza svoje miesto aj pri zrode analytickej filozofie.⁸

Podľa Meinongovej *teórie objektu* (*Gegenstandstheorie*) smeruje proces poznávania k súdeniu a záverom v podobe tvrdení o veciach, ktoré sú súčasťou skúsenosti.⁹ Hľadaním základného ontologického materiálu, ktorý je ontologickým substrátom a garantom našich súdov a poznania, dospieva k pojmovej kategórii objektu (intencionálneho predmetu), ktorá má univerzálny rozsah. Čomukoľvek z toho, na čo je zamerané naše vedomie a následne utvorený pojem, a to bez ohľadu na vnútornú logickú povahu daného pojmu (okrúhly štvorec, údolie bez vrchov), zodpovedá status niečoho/predmetu. Tu je zrejmy predovšetkým intencionálny charakter jeho logiky, pretože každý súd a tvrdenie, ktoré vyslovujeme pomocou pojmov a viet, podľa neho informuje o niečom. Pojmy sú utvárané na základe reprezentácií, myšlienok, túžob a pocitov, ktoré zrkadlia svet objektov – predmetov. Meinong nechápe pojem predmetu ako fyzické teleso, ale ako intencionálny objekt. Tak každému psychickému aktu (mysleniu či túžbe) zodpovedajú určité „objekty“, ktoré „existujú“. Naša skúsenosť podľa Meinonga pozostáva z poznávania existujúcich vecí, no zároveň aj z akceptovania pomyselných súcien, na ktoré poukazujú naše mentálne akty.¹⁰

Pozorovania a predstavy o objektoch nášho poznania a skutočnosti, ktoré formulujeme do výrokov, charakterizujú podľa Meinonga dve vlastnosti.¹¹ Tvrdenia sú vždy o niečom (pojmu zodpovedá obsah) a vždy sú buď pravdivé alebo nepravdivé. V tomto zmysle je aj každý súd o niečom buď afirmáciou alebo negáciou danej veci stavu.¹² V koncepcii ontológie elementárnych objektov, na ktoré vzťahujeme všetky naše pojmy, rozoznáva objekty, ktoré reálne

empirického pozitivizmu a idey idealizmu. Práve proti prejavom tohto idealizmu, a tým aj poukazovaniu na entity mimo empirickej verifikovateľnosti, je namierená kritika zo strany logických pozitivistov. Porov. FINE, Arthur: Fictionalism. In: *Midwest Studies in Philosophy*, roč. XVIII, 1993, č. 18, s. 1–18

8 Porov. VALENTA, Lubomír: *Problémy analytickej filozofie*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 10–15. Fikčné entity ako výrazy bez denotátov v skutočnom svete – prázdne pojmy – spájajú tri postavy počiatkov analytickej filozofie, Gottloba Fregeho a Bertranda Russella na jednej strane a Alexiusa Meinonga v pozícii, voči ktorej sa obaja uvedení autori kriticky vymedzili.

9 Porov. MEINONG, Alexius: The Theory of Objects. In: CHISHOLM, Roderick M.: *Realism and the Background of Phenomenology*. Glencoe (IL) : Free Press, 1960, s. 76–117.

10 Porov. MAREK, Johann: Alexius Meinong. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2012 Edition)*. Ed. Edward N. Zalta. URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/meinong/>>. Meinong rozoznával niekoľko druhov mentálnych aktov ako výsledkov našej skúsenosti. Každému typu aktu, počnúc myšlienkou a končiac túžbou, zodpovedá určitý typ intencionálneho predmetu. Vo svojom kľúčovom článku Meinong akcentuje rozdiel medzi oblasťami poznania a existencie. Práve tento okamih možno označiť za zviditeľnenie témy existencie ako vlastnosti, ktorý inicioval opätovné reakcie. Porov. MEINONG, A.: The Theory of Objects. In: CHISHOLM, R. M.: *Realism and the Background of Phenomenology*, s. 79. „Without doubt, metaphysics has to do with everything that exists. However, the totality of what exists, including what has existed and will exist, is infinitely small in comparison with the totality of the Objects of knowledge.“

11 Porov. MEINONG, A.: The Theory of Objects. In: CHISHOLM, R. M.: *Realism and the Background of Phenomenology*, s. 79–80.

12 Porov. VALENTA, L.: *Problémy analytickej filozofie*, s. 10.

existujú (*Objekt*) a zodpovedajú našim empirickým pozorovaniam. Okrem nich si všíma aj v bežnom jazyku prítomné pojmy a tvrdenia, ktoré evidentne niečo označujú, no ich význam sa intuitívne vymyká novej reálnej existencii v aktuálnom svete. Takýmito objektmi – predmetmi sú aj pomyselné súcna, medzi ktoré patria fiktívne a tiež nemožné predmety (okružly štvorec, údolie bez vrchov, zlatý ostrov a pod.).¹³ Rozšírená ontológia intencionálne „existujúcich“ súcien teda nezahŕňa len reálne existujúce objekty (*Objekt*), ktoré chápe ako reálne existujúce významy pojmov, ale súčasťou nášho poznania je aj oblasť stavov, ktoré nazýva objektívy (*Objektiv*). Tie charakterizuje niekoľkými vlastnosťami, z nich je pre našu tému nevyhnutné spomenúť nasledujúce. V prípade objektívov nemožno podľa Meinonga hovoriť o ich empirickej existencii ako v prípade objektov, ale sú to subsistujúce¹⁴ stavy, ktoré nepodliehajú empirickej verifikovateľnosti v priestore a čase.¹⁵

Dôvod, prečo Meinong prichádza s touto koncepciou rozšírenia ontológie, je zrejmy. Teória objektu nechce nič menšie, ako nájsť logickú možnosť posúdenia pravdivosti či nepravdivosti v prípade tvrdení o logicky nemožných veciach, napr. okružly štvorec, taktiež o nereálnych veciach, napr. zlatej hore (je celá zo zlata; vzhľadom na hodnotu zlata je vlastníctvo takejto hory veľmi výnosné), perníkovej chalúpke (je z perníku a dá sa z nej prehryzť von). Možnosť pravdivého alebo nepravdivého súdu o vlastnostiach týchto entít charakterizuje intuitívny predpoklad „existencie niečoho“, o čom súd referuje. Aby mohol na načrtnutý problém vyplývajúci z používania prirodzeného jazyka reagovať, postuluje Meinong svet intencionálnych pomyselných predmetov, ktoré sú mimo diskurzu reálneho bytia či nebytia. Ak by takýto priestor „existenčného“ pluralizmu nepostuloval, súdy o vyššie uvedených príkladoch by nielenže nemohli byť posudzované ako pravdivé či nepravdivé, ale zároveň by sme nemohli pravdivo hovoriť o ich zreteľnej neexistencii. Keďže každý súd je zviazaný s presvedčením o niečom, aj súd, ktorý by poukazoval na fakt nemožnosti či neexistencie pomyselných súcien (zlatá hora neexistuje), musí mať určitý denotát, ináč by nebol pravdivý. Zjednodušene povedané, na to, aby sme o zlatej hore vyriekli pravdivý alebo nepravdivý súd (vyzerá ako zo zlata, ale je z chalkopyritu alebo iného žltého lesklého materiálu), ale tiež, že

13 Porov. MEINONG, A.: The Theory of Objects. In: CHISHOLM, R. M.: *Realism and the Background of Phenomenology*, s. 80–83; WITHERALL, Arthur: Meinongian Metaphysics and Subjectivity. In: *Journal of Philosophical Research*, roč. XXIII, 1998, s. 29–49. Witherall o tom príhodne hovorí ako o metafyzickom anarchizme, v ktorom ako keby neexistovalo nijaké hierarchické usporiadanie entít v zmysle oprávnenosti hovoriť o nich zmysluplne. Bez ohľadu na reálnu existenciu, miera existencie v zmysle subsistencie je vlastná všetkému mysliteľnému.

14 Porov. MEINONG, A.: The Theory of Objects. In: CHISHOLM, R. M.: *Realism and the Background of Phenomenology*, s. 79 „How little truth there is in such a view is most easily shown by ideal Objects which do indeed subsist (*bestehen*), but which do not by any means exist (*existieren*), and consequently cannot in any sense be real (*wirklich*).“

15 Porov. VALENTA, L.: *Problémy analytické filosofie*, s. 11–12. Aj keď dané predmety neexistujú v rovnakom zmysle slova ako denotáty, na ktoré poukazujeme pojmami zodpovedajúcimi empirickej skúsenosti, kategória objektívov a iné ontologické kategórie vytvárajú manévrovací priestor pre – podľa Meinonga – nevyhnutné zviazanie pravdivostnej hodnoty tvrdení s podobou denotátov chápaných ako stavy.

neexistuje (zlatá hora neexistuje), musí paradoxne zlatá hora existovať, a to minimálne ako intencionálny objekt.

Práve motív existencie akéhosi všeobecnejšieho ontologického substrátu, na ktorý odkazujú pojmy pomenúvajúce túžby, pomyselné súcna či predstavy, predstavuje to, čo sa javí ako najproblematickejšie miesto. Teóriou pojmu-objektu dochádza k rozšíreniu sveta ontológie existujúcich vecí o entity, ktoré sú pomyselnými denotátmi a neoznačujú nič empiricky verifikovateľné.

Na teóriu objektov a hlavne posledný motív – postulovanie ontologickej kategórie pojmov označujúcich fiktívne entity či pomyselné súcna vo všeobecnosti – reaguje predovšetkým Russellov existenciálny monizmus, ktorý svet pojmov bez denotátu vytlačá z diskurzu vedeckého jazyka a filozofie.¹⁶ Novú orientáciu filozofie a odmietnutie akejkoľvek podoby idealizmu a revizionistických koncepcií metafyziky, ktorú jeho prístup naznačuje, charakterizuje kritické vymedzenie priestoru filozofickej reflexie a tém.¹⁷ Priestor zmysluplného filozofického diskurzu musí rešpektovať základné východiská: skúsenosť a empirický výskum, zákony logiky a kritické skúmanie prirodzeného jazyka a jeho vlastností.¹⁸ Odmietnutie Meinongovej teórie objektov je vylúčením „mytologických“ entít, ktoré nevychádzajú z uvedených kritérií zmysluplnej filozofickej reflexie o existencii. Pojmy opisujúce entity fikčného sveta, ako napr. „zlatá hora“, predstavujú v rámci používania prirodzeného jazyka určitý podmet vo vete. Kľúčový je rozdiel v chápaní existencie, ktorú Russell nechápe ako predikát o niečom reálnom, a iný modus existencie je zbytočný. Tvrdenia o entitách ako „okrúhly štvorec“ či „zlatá hora“, ktoré sú buď negáciou alebo afirmáciou ich existencie (zlatá hora existuje/neexistuje), nie sú pravdivé, a zároveň sú postulovaním ich existencie, ktorá je potom popretá.¹⁹ To, že „okrúhly štvorec“ neexistuje, je pravda, ktorá vyplýva z analytickej neexistencie. Týmto tvrdením nepoukazujeme na existujúci denotát, ktorého existenciu vzápätí popierame.²⁰ Práve toto skresľujúce používanie pojmov prirodzeného jazyka nie je možné použiť v jazyku vedy. Našu ontológiu nemožno podľa Rus-

16 Porov. RUSSELL, Bertrand: O označení. In: RUSSELL, Bertrand: *Logika, jazyk a veda*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1967, s. 19–36.

17 Porov. RUSSELL, Bertrand: *Problémy filozofie*. Bratislava : P and K, 1992, s. 92–99. Pre Russella je celkom prirodzené vylúčiť tému fikcie z filozofického diskurzu, pretože jeho paradigma filozofie vychádza z toho, čo v kapitole „Hranice filozofického poznania“ nazýva „vedeckým naladením nášho veku“.

18 Porov. VALENTA, L.: *Problémy analytickej filozofie*, s. 11–16. Treba podotknúť, že takéto chápanie Russellovej odpovede na Meinongovu koncepciu, ako aj na idealizmus je zjednodušujúce, no bližšie osvetlenie jeho i Fregeho motivácií, ako aj ich argumentačnej línie si vyžaduje priestor, ktorý prekračuje priestor tohto článku. Aj Frege zväzuje výrazy bez denotátov so svetom jazyka umenia. Aj keď je jeho motivácia iná a nevyjadruje sa priamo k otázke pravdivosti či nepravdivosti existencie výrazov, ktoré nemajú denotáty, aj preňho je svet fikcie mimo filozofického diskurzu o poznaní. Porov. ZOUHAR, Marián: *Problémy jazyka a počiatky analytickej filozofie*. Bratislava : Aleph, 2010, s. 83–88.

19 Porov. RUSSELL, B.: O označení. In: RUSSELL, B.: *Logika, jazyk a veda*, s. 34.

20 Porov. RUSSELL, B.: O označení. In: RUSSELL, B.: *Logika, jazyk a veda*, s. 34. Russell zdôrazňuje, že utváranie tried, ktoré označujú neoznačiteľné – frázy, ktoré neoznačujú reálne individua –, vlastne označujú, a tým dochádza k popretiu princípu sporu. Fráza „jako »současný král Francie«, která neoznačuje reálné individuum, označuje, a to nereálné individuum. To je podstatné pro Meinongovu teorii, u níž, jak jme viděli, jsou důvody, abychom ji odmítli, neboť je v rozporu se zákonem sporu“.

sellovho chápania prispôsobovať jazyku, ale jazyk opisu treba prispôsobovať realite a tým z deskripcie vylúčiť všetko, čo nemá základ v empirickej alebo logickej existencii. Motív, ktorý doviedol Meinonga k nevyhnutnému postulovaniu ontológie pomyselných súcien, bol pre Russella práve tým, čo viedlo k odmietnutiu tejto teórie a ku zmene stratégie a tiež zamerania.²¹ Pomyselné súcna, ako aj fikcia sa stali neželaným a ignorovaným artiklom.

Napriek výhradám a tradícii vylúčenia pomyselných súcien, akými sú fiktívne entity z filozofického diskurzu, motív skúmania vlastností pomyselných súcien z filozofického diskurzu úplne nevymizol.²² Spomenúť hodno aj ďalší prístup k interpretácii ontológie pomyselných súcien a fikčných svetov. Východiskom tohto prístupu nie je ontologická rovina, ale – podobne ako v prípade problematizácie metafory či parafrázy – do centra pozornosti sa dostáva špecifická funkcia fikcie v našom poznaní. To je spojené s posunom chápania fikcie ako predmetu sémantiky ku pragmatike, ktorá sa sústreďí na ontologický status týchto kategórií ako jav vyplývajúci z ich epistemologických úloh.

1.2. Od diskurzu o fikcii k jej úlohe

Jazyk chápaný v širšom zmysle slova je priestorom, v ktorom, počnúc pojmotvorbou a končiac úsudkami, vypovedáme o svete, no okrem toho je aj médiom poznávania seba samého – vypovedania o sebe. Skúmanie referovania a mechanizmov komunikácie odzrkadľuje hranice použitia slov a ako súčasť medziľudskej interakcie zrkadlí plasticita jazyka priestor poza bariéry empiricky uchopovaného sveta. V rámci pragmatiky teda predmetom skúmania nie je len sémantická povaha pojmov, ale aj zámary v pozadí komunikácie. Odkrývanie motívácií rečových aktov pomáha odhaliť dôvody použitia efektnej formy, ktorou fikcia je a ktorá má nielen v kontexte umenia schopnosť niečo zvýrazniť.²³

Searle sa v kľúčovom článku *Logický status fikčného diskurzu*²⁴ zaoberá nemožnosťou stiahnuť fenomén fikcie do jednej z oblastí, ktorá ju skúma,

21 Ako však ukázali neskoršie dejiny analytickej filozofie, ani Russellova teória vlastných mien nevyriešila ontologické konzekvencie logicko-sémantických problémov týkajúcich sa existencie. Porov. KRIPKE, Saul A.: *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Bratislava : Kalligram, s. 174–182.

22 Porov. NOVOTNÝ, Daniel D.: Suarézova teorie pomyslných jsoucen a její recepcce. In: *Filozofia*, roč. 66, 2011, č. 1, s. 36. Ukotvenie pomyselných súcien v nejakej ontologickej kategórii nemusí byť vždy platonistické. V rámci dejín chápania ontológie týchto entít možno poukázať aj na iné prístupy, a to hlavne na intencionalizmus, ktorý chápe neexistujúce objekty fikčných svetov ako súcna závislé od ľudského myslenia, čím sa otvára nová perspektíva meinongovských prístupov k ontológii pomyselných súcien.

23 Aj keď téma fikcie predstavuje súčasť skúmania rečových aktov, samotné pertraktovanie témy ilokučných aktov presahuje rámec a tiež zámer tejto štúdie. Ku vzťahu rečových aktov a fikcie porov. SEARLE, John R.: *Rečové akty*. Bratislava : Kalligram, 2007, s. 110–136.

24 Štúdia „Logical Status of Fictional Discourse“ je súčasťou rozsahom i obsahom širšej publikácie, v ktorej Searle mapuje témy fikcie a metafory v kontexte teórie rečových aktov. Porov. SEARLE, John R.: *Expresion and Meaning : Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge : Cambridge University Press, 1979, s. 56–75. Fenomén fikcie súvisí s teóriou rečových aktov viazanosťou fikcie a ilokučných aktov. Ilokučné akty, na rozdiel od lokučných aktov, sú také formy referovania, keď nerefereujeme o denotátoch, ale vykonaním takéhoto rečového aktu niečo oznamujeme, vyzývame alebo sa pýtame. Podobne aj Searle akcentuje význam ilokučných aktov a ich ilokučnej sily v komunikácii, no na rozdiel

a nato monopolizovať túto tému ako vlastný predmet filozofie, teórie literatúry či kognitívnych vied. V každej z oblastí je použitie fikcie ako média komunikovania rôznych významov iné.

Fikcia nepredstavuje len druh literárnej formy, pretože nie každé literárne dielo je fikciou a nie každá fikcia je literárnym dielom. K zámene, pri ktorej svet fikcie a obyvateľov tejto ríše textu či obrazov chápeme ako súčasť literatúry či inej oblasti umeleckej tvorby, dochádza často.²⁵ Nie každý príbeh (prípadne vizuálne dielo), v ktorom vystupujú fiktívne bytosti, je z hľadiska kritérií literárnej vedy aj literárnym dielom, a naopak, niektoré literárne diela (denníky, autobiografie a pod.) pracujú s naráciou, ale nie sú súčasťou fikčného diskurzu.²⁶ Rovnako aj mnoho historicky starších diel, v ktorých figurujú entity, ktoré z hľadiska pravdivosti alebo z pohľadu ich empirickej verifikovateľnosti pokladáme za výtvory dobovej predstavivosti, je ťažké považovať za súčasť literatúry v zmysle umeleckého druhu a ani výskyt fiktívnych entít v týchto dielach nemožno automaticky pokladať za fikciu.²⁷ Na rozdiel od toho, čo všetko označujeme pojmom text (napr. zmluva, návod, zákon), charakterizuje každé literárne dielo vedome štruktúrovaný súbor literárnych intencií.²⁸ Oblasť toho, čo späťne hodnotíme alebo označujeme ako fikciu, je širšia ako svet umenia.

Podrobnejšie možno rozčleniť aj samotnú kategóriu fikčných svetov literatúry. Fiktívna entita, akou je najznámejší londýnsky detektív, ktorý ako svoju adresu uvádza dom na Baker Street 221B, nie je natoľko pevne ukotvená vo fikčnom svete ako bájne bytosti či svety starých i novodobých mytológií. Nie je nemožné predstaviť si možnosť, že aj v dnešných podmienkach môže existovať inteligentný detektív so schopnosťou deduktívneho myslenia. Oveľa ťažšie je

od Austina zdôrazňuje nejasnosť demarkácie medzi ilokúciou a lokúciou. Porov. SEARLE, J. R.: *Rečové akty*, s. 39–49.

25 Porov. DAVIES, David: Fiction. In: GAUT, Berys, LOPES, Dominic Mclver (ed.): *The Routledge Companion to Aesthetics*. London; New York : Routledge; Taylor & Francis Group, 2005, s. 347.

26 Porov. SEARLE, John R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 61. Samotná hranica medzi literárnym dielom v umeleckom zmysle slova a neliterárnym dielom nie je vždy jasná. Niektoré diela a výtvory fikcie sú literatúrou, no iné nie. Podľa Searla nie je možné jednoznačne vymedziť pojem literatúry jedným typom vlastnosti, pretože pojem literatúry je rovnako ako pojem umenia otvoreným pojmom. Umelecké diela (malby či texty) necharakterizuje jedna určitá esenciálna vlastnosť, ale umelecké diela sú súčasťou umenia, pretože prejavujú to, čo možno nazvať rodinná príbuznosť (*family resemblance*).

27 Exemplárnym príkladom literatúry „neliteratúry“ sú stredoveké beštiáre. Bytosti ako jednorožec, fénix boli pokladané za súčasť reality, v ktorej im zodpovedal rovnaký ontologický status ako pozorovaným zvieratám a v ktorom boli zároveň kauzálnymi príčinami následkov. Tu treba zdôrazniť nasledujúce. Tieto fikcie nevznikajú ako fikcie, teda nie sú artefaktuálne alebo fabulované produkty fikčného sveta. Podobne ako v prípade prekonaných vedeckých teórií v dejinách vedy a nimi postulovaných entít či schém (flogiston, éter), ani ranokresťanské spisy ako *Physiologus* či stredoveké beštiáre neboli tvorené ako diela literatúry či fikcie, ale ako výsledky odborných skúmaní, ktoré rešpektovali dobové kritériá vedeckosti. To, že je forma explanácie určitých javov dobová a tým aj zviazaná s určitou dedenou vedeckou metodikou, by nemalo predstavovať dôvod pre vylúčenie daných diel z kategórie dobových vedeckých spisov a zároveň ich pričlenenie ku kategórii fikcie v zmysle literárnych diel. Porov. KARA-BA, Miroslav: *Vedecký pokrok ako filozofický problém*. Warszawa : Rhētos, 2012; KARA-BA, Miroslav: Historicismus vo filozofii vedy T. S. Kuhna. In: *Studia Aloisiana*, roč. 4, 2013, č. 1, s. 29–43.

28 Porov. KOŤÁTKO, Petr: *Interpretace a subjektivita*. Praha : Filosofie-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2006, s. 350–364. Koťátko hovorí v súvislosti s literárnym dielom o jeho „ašpiráciách“.

stotožniť sa s predstavou, že sa na ulici staneme svedkami úkazu svojpomocne lietajúceho superhrdinu. Samotné fikčné svety možno tak celkom intuitívne rozčleniť na fiktívne nefikčné, realisticky pôsobiace a fiktívnejšie, z čoho vyplýva aj fakt ich vnútornej štruktúry, obsahu a vzťahov k aktuálnemu svetu.

Ešte výraznejší rozdiel medzi svetom literatúry, v ktorom je využitý motív fikcie, a fikciou osebe sa prejavuje v porovnaní metaforickej reči a fikčnej narácie. Akýkoľvek typ fiktívneho rozprávania je súčasťou pravidiel fikčného diskurzu, ktorý podáva deskripciu fiktívneho sveta. V literárnej produkcii nachádzame nezriedka oba motívy, ale zatiaľ čo metaforické referovanie, a to bez ohľadu na polemickú diskusiu, či je metaforické vyjadrovanie informatívne alebo redukovateľné na parafrázu, je opakom doslovného vyjadrovania (*non-literál*), svet fikcie charakterizuje nevážnosť (*nonserious*).²⁹ Okrem toho treba spomenúť, že pojem metafory ako základného druhu tropu charakterizovaného prenosom významov a použitím analógie, ktorý sleduje cieľ analogicky a vážne informovať o nejakom fakte, akcentovať ho touto jazykovou formou a pod., nachádzame aj v kontexte jazyka vedy. Naopak fikčný diskurz je charakterizovaný nevážnosťou a je nežiadanou súčasťou vedeckej explanácie. Vážnosť nejakého tvrdenia, vrátane metaforického vyjadrenia, chápe Searle ako fakticitu daného ilokučného aktu, ktorý vyjadruje nejakú propozíciu. Vyjadrenie faktu o počasí môže byť prednesené rečovým aktom, ktorý je doslovný („vonku je búrka“), ale môže mať aj metaforickú formu („vonku sa čerti ženia“, „ani psa nehodno von vyhnať“). Naopak, mnoho fikčných príbehov charakterizuje doslovný a realistický jazyk príbehu, iné prekračujú hranice skutočnosti smerom k fantastickým svetom, no všetky majú spoločný nevážny obsah, ktorý má doslovný, a nie metaforický zmysel.

Na rozdiel od fikcie sú faktické tvrdenia, s ktorými prichádzame do styku napr. v masmédiách, charakterizované niekoľkými sémantickými a pragmatickými pravidlami rečových aktov. Fikcia sa od faktického tvrdenia odlišuje fakticitou tvrdeného faktu. Ilokučný akt, akým je tvrdenie vyjadrujúce určitú propozíciu, charakterizuje predpoklad, že každý, kto prednáša také tvrdenie, sa „zaväzuje, že tvrdenie ako realizovaná propozícia bude pravdivé“³⁰.

Druhou dôležitou podmienkou, bez ktorej by rozdiel medzi tvrdením a fikciou nebol úplný, je podľa Searla pravidlo, že ten, kto prednáša nejaké

29 Porov. SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 62. Pojem nevážneho naratívu v prípade fikcie chápe Searle takto: V prípade, že používame metaforickú referenciu na vyjadrenie a špecifické informovanie o niečom, používame prenesené významy, no cieľom je akcentovať určitú vlastnosť. Vyjadrenie „zlomil jej srdce“ je metaforickým prenosom významov. Nevýjadruje doslovné fyzikálne poškodenie srdcového svalu, ale intenzívnu citovú ujmu, ktorú vyjadrujeme spojením výrazu zlomiť a symbolickým termínom srdca ako univerzálne známeho symbolu lásky. Fráza je metaforická, ale význam je vážny. Fikcia je charakteristická tým, že i keď môže byť na rozdiel od metaforickej reči doslovná, význam vážny nie je. Práve motív vážnosti a tým aj relevantná možnosť informatívnosti je však predmetom polemiky.

30 SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 63. Porov. SEARLE, J. R.: *Rečové akty*, s. 49. „Tvrdenie je aktom, propozície však nie sú akty. Propozícia je to, čo sa tvrdí pri akte tvrdenia ... To isté povedané inak: tvrdenie je záväzkom (jeho špecifickým druhom) k pravdivosti propozície.“

tvrdenie, sa zaväzuje nielen k tomu, že tvrdenie je pravdivé, ale že je (bude) schopný dané tvrdenie dokázať, argumentovať v jeho prospech a predložiť logické či empirické dôkazy, ktorými sa potvrdí pravdivosť danej propozície. Na rozdiel od fikčného sveta je každá pravdivá propozícia o aktuálnom svete zviazaná s procesom zdôvodnenia a justifikácie.

Tieto elementárne pravidlá odlišujú faktické tvrdenie (ilokučný akt vyjadrujúci určitú propozíciu) od fikčných tvrdení, a to napriek tomu, že ich forma môže byť v zmysle doslovnosti podobná. Napríklad, ak v novinách čítame, že páchatelom vylúpenia banky je osoba X, predpokladáme, že autor tohto príspevku opiera svoje tvrdenie či svoje závery o informácie z vyšetrovania orgánov činných v trestnom konaní, alebo v prípade, že ide o hypotézu, má isté indície, na základe ktorých sa oprávnenne domnieva, že osoba X je autorom plánu vylúpiť banku. Ak podobný text nachádzame v knihe alebo vidíme vo filme, nepredpokladáme, že ide o pravdivý text. Naopak, obsah takéhoto charakteru vo filme či v texte, a to bez ohľadu na mieru ukotvenia fikcie v realite, máme tendenciu chápať s istým predsudkom nedôvery.³¹ Je však fiktívne vyjadrovanie automaticky klamstvom? Podľa Searla naše prijímanie produktov zo sveta literatúry a umenia je zviazané s inými pragmatickými pravidlami ako v prípade faktických tvrdení. Predovšetkým od autora detektívky či románu neočakávame, že bude dodržiavať pravidlá pre faktické tvrdenia, pretože netvorí faktografické dielo, ale fikciu.³²

Fiktívne tvrdenie a utváranie fikčných svetov sú súčasťou rôznych typov makrokompozičných prostriedkov (narácia, opis a i.), vďaka ktorým je budovaný text. Pri fiktívnych tvrdeniach nie je na autora fikcie kladený nárok a požiadavky správať sa podľa pravidiel pre faktické tvrdenia.³³ Od autora románov o detektívovi žijúcom v Londýne na prelome 19. a 20. storočia nebudeme požadovať, aby dokladoval napr. rodným listom, že osoba menom Sherlock Holmes reálne existovala, alebo aby ukázal, že Scotland Yard vedie záznamy vzájomnej spolupráce, pretože predpokladáme, že postava detektíva je vymyslená.

Searle sa však oprávnenne pýta, či je možné odlíšiť fikciu od ilokučného aktu, akým je faktické tvrdenie, len tým, že vytvoríme osobitnú kategóriu ilokuč-

31 Porov. SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 62. Cieľom Searlovej štúdie je práve otázka, v akom zmysle rozoznávame pravdivosť tvrdenia od fikčnej nevážnosti fikcie. „Čtu-li Dostojevského, čidla, ktorá mi umožňujú nedúvať, majú mnohem větší pohotovost, než když se začtu do *San Francisco Chronicle*. V iném smyslu naopak »nedůvěru potlačuji« a našim úkolem je přesně charakterizovat, jak a proč to dělám?“ Sekundárnym zámerom Searlovho skúmania nie je nič menšie ako pokus o odmietnutie dezinterpretácie názoru, pripísaného Platónovi, že fikcia je tvorená klamstvom.

32 Porov. SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 63. Autorka kriminálnych príbehov belgického detektíva na seba „žádné závazky ohledně její pravdivosti nebere“. Tým sa nemyslí dodržiavanie simulácie faktov o reálnych veciach vo fikcii. Tie musia byť v prípade vzbudenia hodnovernosti detektívneho románu rovnako reálne ako fakty o veciach v aktuálnom svete. Šesťstranová zbraň nemôže vystreliť bez opätovného nabitia viac než šesťkrát ani fiktívnemu detektívovi. Napriek tomu, držiteľ tejto zbrane nemusí existovať.

33 Porov. SEARLE, J. R.: *Rečové akty*, s. 110–115.

ných aktov, ktoré v danom okamihu chápeme ako fikčné tvrdenia. Fikčné svety sú potom interpretované ako rovnako doslovné opisy ako ilokučné akty tvrdenia, no vždy nefaktických entít a ich vzťahov. Samozrejme, takéto zjednodušujúce riešenie, ktoré smeruje k utvoreniu dvoch úrovní použitia a interpretácie jazyka a textu (v zásade *ex post* a tak aj bez chýbajúceho kritéria posúdenia vážnosti a pravdivosti), kde je niečo myslené a opisované ako realita a inokedy ako fikcia, Searle odmieta z jednoduchého dôvodu. A tým je práve spomenutá sémantická doslovnosť, ktorá oba typy ilokučných aktov spája a neodlišuje.

Intuitívne chápanie fikčnej narácie, akou je napr. rozprávanie o dobrodružstvách Sherlocka Holmesa, ktoré má nevážny (nefaktický) obsah, vyjadrený nefikčnou, realistickou formou, charakterizujú rovnaké logicko-sémantické a syntaktické vzťahy ako v prípade vážnych tvrdení. Fikcia, ktorá nie je metaforickým vyjadrovaním, je nevyhnutne zviazaná s doslovným používaním jazyka. Ambivalentné využívanie doslovnosti, raz pre fikciu a raz pre faktické obsahy tvrdenia, je v rozpore s intuitívnym chápaním jazyka ako procesu referovania o niečom, ktorý charakterizujú logicko-sémantické zákonitosti. Ak reprodukovujeme príbeh o Sherlockovi, hovoríme o literárnej fikcii, ktorú charakterizuje vysoká miera doslovnosti a do fiktívneho príbehu vtiahnutých reálnych faktov. Pre človeka, ktorý nevie nič o Sherlockovi, bude príbeh od Arthura Conana Doylea nerozoznateľný od faktografického textu, a to nielen pre realistickú formu, ale práve pre doslovnosť a používanie rovnakej sémantiky, pomocou ktorej je identifikovaná osoba Sherlocka. Rozdiel medzi vážne mysleným údajom tvrdeným doslovne či metaforicky a fiktívnym príbehom, ktorý je rovnako doslovný, musí spočívať v niečom inom ako v rozlične a inak použitých, no totožných významoch slov.³⁴ Kritérium odlíšenia kategórií faktických tvrdení a fikčných aktov musí byť formulované inak ako vyčlenením odlišnej kategórie významu „teraz je to fikcia, a nie fakt“. Na odlíšenie fikcie od faktických tvrdení nestačí iba rovina sémantiky.

Podľa Searla je fikcia ako prehovor zvláštnym ilokučným aktom, ktorý nie je odlišný v zmysle doslovnosti, ale v rovine pragmatiky jazyka. Charakterizuje a odlišuje ju od vážneho i klamlivého tvrdenia aktivita predstierania (*pretend*). Takéto chápanie nespochybňuje nevážnosť fikčných svetov, ale zároveň ukazuje, že na odlíšenie vážneho a fikčného diskurzu je potrebné zmeniť optiku nazerania ešte pred tým, než niečo overujeme. Predstieranie v prípade fikčného diskurzu nemožno chápať ako zavádzanie, pri ktorom niekto klame prijímateľa,³⁵ ale je chápané ako hra, na ktorej sa zúčastňujú obe strany – autor a tiež adresát fikčného diela. Obidve strany (autor a adresát) sa zúčastňujú na forme komunikačnej hry (dielo) a tak vytvárajú priestor estetickej situácie.³⁶

34 Porov. SEARLE, J. R.: *Rečové akty*, s. 113. „Konvencie fikcie nemenia významy slov ani iných prvkov jazyka.“

35 Porov. SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 64.

36 Pojem hry vo filozofii jazyka a súvisiace témy, akou je metafora a pod., tak otvárajú priestor aj pre vzájomné približovanie kontinentálnej a angloamerickej filozofie. Príkladom je vzájomná blízkosť niektorých tém Gadamerovej, Austinovej a Searlovej filozofie. K fenoménu hry u Gadamera porov. NEMEC,

Prednastavenie situácie, vedomie prijímateľa, že ide o fikciu, a autorov zámer predstierať sú predpoklady pre to, aby mohlo byť niečo označené ako fikcia.

Podľa Searla je hra predstierania kľúčovým motívom fikcie, ktorý situuje rozprávača i poslucháča³⁷ do jedného intersubjektívneho priestoru. Ako už bolo spomenuté, fikčné svety sa neodlišujú od opisov aktuálnych svetov tým, že slová či obrazové reprezentácie majú iný význam. Naopak, to, čo robí text o londýnskom detektívovi prijateľným, je ilokučný postoj (*illocutionary stance*) oboch zúčastnených strán.³⁸ Autor detektívneho románu má zámer predostrieť čitateľovi príbeh, ktorý je nezavádzajúcou pseudoperformanciou (*nondeceptive pseudoperformance*) a v ktorom sú zrušené vzťahy korešpondencie medzi svetom pojmov a vecí. Na rozdiel od tvrdenia sledujúceho zámer prehovoru o určitej propozícii, autor fikcie je slobodný od ilokučných pravidiel týkajúcich sa týchto tvrdení, pretože to, čo prezentuje, si nenárokuje nárok na pravdivosť v zmysle faktografického tvrdenia. Autor románu sa nepokúša dokázať existencie entít Batmana či Sherlocka mimo ich vlastných fikčných svetov.

Stratégia predstierania síce rieši problém jednotnej sémantiky pre fikciu a faktický diskurz, no nemožno nespomenúť otázku, na ktorú Searlova koncepcia nedáva adekvátnu odpoveď. Ako vzniká postoj čitateľa ku predstieraniu, ak nemá vedomie o tom, čo je alebo nie je fiktívne či možné? Ak je text fikcie doslovný a dostatočne realistický, je možnosť prijať pravidlá hry predstierania podstatne komplikovanejšia ako v prípade metaforického textu. Neznalý čitateľ nemusí rozoznať fikciu ako fabuláciu a môže ju pokladať za fakt.³⁹

Napriek vyššie uvedenej námietke posun od sémantiky ku pragmatike načrtáva i jednu z možností odpovedať na epistemologické a ontologické otázky statusu fikčných entít. Diskvalifikácia fikcie v širšom diskurze o pravde nerieši problém, že aj vo fikciách existujú nejaké pravidlá, odstupňovanie reálnosti a logické vzťahy medzi jednotlivými entitami. Vytlačiť fikciu na okraj a prisúdiť jej iba estetickú funkciu sa zdá nedostatočné, pretože napriek

Rastislav: Gadamer o pravde v umení a estetikej skúsenosti. In: *Studia Aloisiana*, roč. 1, 2010, č. 3–4, s. 38–40.

37 Nejde tu len o predstieranie v zmysle literárnej fikcie. Fikčná reč a diskurz, ktoré sú prítomné aj v iných druhoch umenia, majú podobné vlastnosti. Použitie fikcie v umení je súčasťou toho, čo by sme mohli nazvať vzájomným dohovorom dvoch strán o sprostredkovaní ilúzie či klamu. Fikcia ako predstieranie, pri ktorom dochádza k utvoreniu klamlivých svetov a entít, ktoré tieto svety obývajú, je z oboch strán žiadaným produktom.

38 Porov. SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 64. „Neexistuje žiadna vlastnosť nejakého textu, ať už syntaktická či sémantická, ktorá by jej identifikovala jako fikční dílo. To, co z textu dělá fikci, je takřikajíc ilokuční postoj (*illocutionary stance*), který k němu autor zaujímá – tento postoj je souhrnem ilokučních záměrů, které autor má, když text píše či jinak komponuje.“

39 Searle vo svojom článku nerieši problém toho, čo by sme mohli nazvať predchádzanie vedomia hry na fikciu pred tým, než sa s nejakou fikciou stretne. Temporálne predchádzanie tejto skutočnosti v procese prijímania fikcie akoby vyplývalo z intuitívne prijímaných predpokladov, že o dielach fikcie, na rozdiel od produktov, ktoré sú klamom a majú nás zavádzať, vieme, že sú fikciou. Porov. SEARLE, J. R.: *Rečové akty*, s. 113–115. Podľa Besta možno pochopiť predstieranie divadelného predstavenia ako hru, a nie ako klam, na základe predpokladu predracionálneho intuitívneho postoja a reakcie (*non-rational attitudes and responses*). Porov. BEST, David: *Feeling and Reason in the Arts*. London : George Allen & Unwin, 1985, s. 8–11.

nefaktickosti môže byť fikcia informatívna. Od pragmatiky sa tak dostávame späť na pôdu ontológie.

2. Pravidlá kartografie neexistujúcej reality

Je možné posúdiť odpoveď na otázku, z akého materiálu je postavená perníková chalúpka, ako pravdivú alebo nepravdivú v prípade, že opýtaný odpovedá, že je postavená z obyčajných tehál?

Ako už bolo uvedené, v kontexte extenzionálnej sémantiky a diskusie o tom, akú povahu má mať adekvátny jazyk vedy, by táto otázka nemala odpoveď, ktorú možno označiť za pravdivú alebo nepravdivú. To, čo výrazom ako napr. „perníková chalúpka“ či „zlatá hora“ rozumieme, vyplýva z ich konvenčného zmyslu, ktorý je zviazaný s lokáciou týchto entít do sveta rozprávok a fikcie. Pre každú extenzionálnu sémantiku, ktorá viaže pravdivosť pojmov, predikátov a viet na existenciu konkrétneho referenta, jeho vlastností a vzťahov, je akákoľvek výpoveď o fikciách mimo diskurzu o pravdivosti. Text či jazyk fikcie má inú funkciu, ako má mať jazyk používaný vo vede. Estetická funkcia nehovorí nič o pravdivosti alebo nepravdivosti a akýkoľvek takýto text si nevyžaduje referenta v zmysle existujúceho predmetu. Z toho dôvodu nemá fikčný diskurz v diskusii o pravde a exaktnosti miesto a je z neho vylúčený. Nie je to tak v prípade diskusie o esteticknej funkcii.

Zdôrazňovanie úlohy pragmatiky vo filozofii jazyka, ktorá vyrastá z tradície neskoršieho Wittgensteina, nás intuitívne vedie inam. Searle poukazuje na to, že v rámci pragmatiky musíme odlíšiť od seba nielen ilokučné akty, ktorých súčasťou sú aj propozičné tvrdenia a ilokučné akty fikčnej narácie, ale tiež to, čo nazýva vážny diskurz o fikcii.⁴⁰ Zaiste, pojmy z rozprávky, ako „perníková chalúpka“, „živá voda“, nie sú v zmysle vážne mysleného diskurzu pravdivé, no ak by sme dieťaťu položili otázku, z čoho je chalúpka postavená, očakávali by sme ako pravdivú odpoveď, že je z perníka. Vážny diskurz o fikcii možno chápať ako diskurz, v rámci ktorého mapujeme vnútornú konzistenciu tvrdení o fikčnom svete. Tieto fikčné svety majú svoje pravidlá a prednastavené vzťahy, ktoré, i keď sa môžu javiť ako relatívne, sa držia istých pravidiel.

Predovšetkým si musíme uvedomiť, že ani fikčné svety nie sú stvorené *ex nihilo* a predstieranie v zmysle fikčnej narácie je utváranie výrokov či obrazov, ktoré sa vzťahujú na pseudoreferenta. Autor fikčného sveta neutvára len fikčné entity, o ktorých referuje, ale utvára aj pseudoreferenčné vzťahy medzi

40 Porov. SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 66; SEARLE, J. R.: *Rečové akty*, s. 49. Propozičný akt nie je ilokučným aktom, no Searle si uvedomuje, že ani jedna propozícia nie je realizovateľná bez ilokučného aktu, v ktorom jeho hovorca môže vyslovovať nejakú propozíciu. V rámci syntaktiky je potom propozícia obsahovou súčasťou ilokučného aktu, ktorý dané tvrdenie prezentuje.

entitami. Takáto fingovaná referencia, ktorou autor či autorka detektívneho románu finguje denotát, o ktorom sa referuje, je podľa Searla aktom stvorenia fikčnej postavy.⁴¹ Vážny diskurz o fikcii je potom mapovaním sémantických a semiotických mechanizmov, vďaka ktorým daný svet jestvuje.

Materiálom, z ktorého sú svety fikcie vyskladané, nie sú vždy vyfabulované predstavy. Princíp realizmu – dôvod, prečo ľahšie uveríme a vieme si predstaviť svet (priestor, čas, reálie) Sherlocka Holmesa ako svet Supermana, vychádza z použitia niektorých skutočných denotátov medzi fingovanými referenciami vo fikčnej narácii. Sherlockov Londýn je skutočnejší ako Supermanov Metropolis alebo Batmanov Gotham. Predstieranie fiktívnej, ale čo najskutočnejšej a blízkej reality v prípade detektívnych románov a iných literárnych žánrov charakterizuje použitie „nefikčných“ záväzkov (reálií).⁴² Avšak ani v prípade príbehov o svetoch vedeckej fantastiky nie je utváranie fikcie bez spojitosti s realitou, ktorú predstavuje logická konzistencia sveta. Aj keď je svet Supermana fiktívny a mnohými svojimi skutočnosťami nevážny, autori nás oboznamujú s logickými zákonitostami, ktoré musia platiť. V prípade, že autor komiksu vytvára fiktívne vzťahy, pri ktorých nevyužíva nefikčné záväzky (do príbehu vložené reálne mestá a iné reálie) a jeho fiktívny svet obsahuje fiktívne postavy a fiktívne záväzky, to, čo tento svet udržuje v statuse reálnosti fikcie, je koherencia vzájomných vzťahov. Jedným z najznámejších zdrojov ohrozenia Supermana je kryptonit. V prípade, že je do fikčného príbehu integrovaný takýto vzťah, musia byť z neho vyplývajúce vzťahy koherentné. Ak sa v Supermanovej blízkosti objaví kryptonit, jeho superschopnosti strácajú účinnosť. V prípade, že by sa tak nedialo a nebol by tu nijaký prvok⁴³, o ktorý možno oprieť hypotézu, ktorá to vysvetľuje, bol by takýto vzťah v rámci fikčného sveta vnútorne nekoherentný. Pre Searla je tak kritérium ontologickej prijateľnosti akéhokoľvek sveta fikcie zviazané s vnútornou koherenciou.⁴⁴ Treba však zdôrazniť, že koherencia slúži ako kritérium ontologickej prijateľnosti len v zmysle uzavretosti daného sveta fikcie na priestor textu či obrazu. Od

41 Porov. SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 67. Searle poukazuje na to, že spisovateľ či spisovateľka „tím, že předstírá referenci k jisté osobě (a líčí její zážitky), vytváří fikční postavu. Povášimněme si, že ve skutečnosti nereferuje k fikční postavě, protože žádná taková postava předtím neexistovala. [...] Jakmile autor postavu vytvoří, my, kteří stojíme vně fikčního příběhu, k ní můžeme skutečně referovat. [...] Nepředstírám, že referuji ke skutečnému Sherlocku Holmesovi, nýbrž skutečně referuji k fikčnímu Sherlocku Holmesovi.“

42 Porov. SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 67.

43 V rámci analýzy rozprávok tento prvok nazývame „korekčný mechanizmus“. Jeho účelom je poskytnúť priestor pre opätovné získanie koherentnosti a tým aj uveriteľnosti príbehu. Najznámejšími korekčnými mechanizmami v slovenských rozprávkach sú napr. živá voda, zlatý prútik a pod. Porov. MILČÁK, Peter: *Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte*. Levoča: Modrý Peter, 2006, s. 70–72.

44 Porov. SEARLE, J. R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 68. „Pokud jde o možnost dané ontologie, je možné všechno: autor může vytvořit postavu nebo událost podle vlastní libosti. Z hlediska jejich ontologické přijatelnosti je rozhodujícím kritériem koherence. Pro koherenci však nemáme žádné obecně platné kritérium: co budeme vnímat jako koherentní ve vědeckofantastické povídce, nebude koherentní v naturalistickém díle. Koherence bude zčásti záviset na dohodě ohledně horizontálních konvencí mezi autorem a čtenářem.“

Sherlocka by sme nečakali činy, ktorých je schopný Superman. Ak by Sherlock v súboji pri Reichenbašských vodopádoch použil nadľudskú silu alebo vedel lietať, asi by sme takúto adaptáciu Doylovho románu pokladali za niečo, čo prekračuje rámec nefikčnej – realisticky pôsobiacej fikcie. Práve tým sa odlišuje fikčný diskurz od vážneho diskurzu o fikcii. Druhý uvedený diskurz mapuje len vnútorné vzťahy fiktívnych svetov a analyzuje, nakoľko sú realistické či logicky možné a i.

Ešte výraznejšie mapuje podmienky vnútornej koherencie Doleželov koncept fikčných svetov.⁴⁵ Za vážny diskurz o fikcii môžeme považovať analýzu vnútorných vzťahov vo fikčných svetoch, v ktorých je skúmaná povaha modalít (operátorov), ktoré tento svet udržujú v koherencii. Doležel rozoznáva niekoľko typov naratívnych modalít, pričom je zrejmä ich vzájomná súvislosť a tiež nevyhnutnosť a arbitrárnosť, ktorá napomáha budovanie koherentných fikcií.

Každý fikčný svet je podobne ako v prípade možného sveta modelovaný a štruktúrovaný predovšetkým *aletickými* modalitami možnosti, nemožnosti a nevyhnutnosti, ktoré generujú základné kauzálne a časopriestorové vzťahy.⁴⁶ Sú to práve aletické modality, ktoré bez ohľadu na neexistujúce denotáty určujú – konštituuju mieru prirodzenosti fikčného sveta (Sherlockov Londýn) alebo jeho nadprirodzenosti (Supermanov Metropolis). Bez ohľadu na to, či ide o realistickú detektívku alebo vedeckú fantastiku, aletické modality utvárajú (kreujú) ontologický status fikčných svetov, ktoré sú interpretované ako paralelné svety k aktuálnemu svetu. Nie sú to možné svety, ktoré vo vzťahu k aktuálnemu svetu predstavujú skôr jeho alternatívu, ktorou modelujeme priestor hypotéz. Vďaka aletickému vymedzeniu získava fikčný svet svoju slobodu a nezávislosť, a to bez ohľadu na reálnosť či fantastickosť.

Druhým typom korigovania koherencie fikčných svetov sú *deontické* modality.⁴⁷ Ich význam spočíva v modelovaní povinných a nepovinných vzťahov. Toto modelovanie musí byť ustanovené nevyhnutne, no deontické modality určujú, ktoré z arbitrárnych vzťahov sú povinné a ktoré nie. Do príbehu sú nimi zavedené konvenčné a symbolické normy, ktoré okrem vybudovania časopriestoru aletickými modalitami určujú dramatickosť príbehu. Deontickými modalitami v prirodzených nefikčných fikciách realistických románov sú napr. skopírované a tak ustanovené normy a konvencie aktuálneho sveta. Rovnako, ako je zločin niečo, čo má byť v aktuálnom svete potrestané, zavedenie deontických modalít, ktoré poukazujú na to, čo je dovolené a čo nie (legálne/ilegálne) v danom svete, napomáha výstavbu fikčnej narácie. Čitateľ príbehov o Sherlockovi potom chápe motiváciu detektíva dosiahnuť spravodlivosť a potrestanie zločinu, ktorý je zákonite porušením prevzatých konvencií. Naopak, každá osoba, ktorá prekračuje deontický kódex, predstavuje „cudzinca“ – na jeho existencii v príbehu je text postavený.⁴⁸

45 Porov. DOLEŽEL, Lubomír: *Heterocosmica : Fikce a možné světy*. Praha : Karolinum, 2003, s. 121–137.

46 Porov. DOLEŽEL, L.: *Heterocosmica : Fikce a možné světy*, s. 122–123.

47 Porov. DOLEŽEL, L.: *Heterocosmica : Fikce a možné světy*, s. 127–129.

48 Porov. DOLEŽEL, L.: *Heterocosmica : Fikce a možné světy*, s. 129.

Tretí typ sú *axiologické* modality.⁴⁹ Na rozdiel od deontických modalít, *axiologické* obmedzenie textu je proces valorizácie a vloženia takých predpokladov do fikčného sveta, ktoré zachytávajú hodnoty daného priestoru. Štruktúrovaný svet obsahuje a prezentuje priestor určitých časopriestorových vzťahov, kultúry a konvencií, ale pre samotný príbeh je potrebný nejaký aspekt túžby. *Axiologické* modelovanie textu možno chápať ako prezentáciu vnútorných motivácií a túžob jednotlivých postáv, čím sa výrazne prispieva ku dramatizácii príbehu.

Posledný typ modalít podieľajúcich sa na výstavbe fikčného sveta sú *epistemické* modality.⁵⁰ Tento typ modalít, na základe ktorých entity umiestnené do fikčnej narácie získavajú presvedčenia, poznanie a pod., generuje povahu a mieru poznateľného (uveriteľného) v danom svete. Príkladom práce s epistemickým obmedzením je práca s klamom a účinok aktu zavádzania v príbehu. Ako príklad uvádza Doležel príbeh Othella a jeho pobočníka Jaga. Shakespeare modeluje svet vzájomných vzťahov, v ktorých dochádza ku zrade a jej následkom. Epistemické modality určujú epistemickú váhu presvedčení a poznania jednotlivých postáv príbehu. Čitateľovi je zrejma úroveň lepšieho poznania, na základe ktorého má Jago moc a manipuluje Othellom, Desdemonou a inými, pozná motivácie jednotlivých postáv a preto je schopný ich ovplyvňovať. Týmto modalitami je určovaný paralelný svet s istými zákonitosťami tak, že niektoré informácie sú v ňom poznateľné, pretože sú dokázateľné, odvoditeľné a pod., iné sú evidentné alebo poznateľné len pre niektoré postavy. Podobne ako v aktuálnom svete, aj v Shakespearovej dráme je inteligentnejší Jago skúsenejší a znalý psychického rozpoloženia a túžob iných. Na rozdiel od nich lepšie pozná vzájomné fakty. Preto ich vie zakrývať a využívať tak, aby dosiahol svoje ciele.

Všetky typy modalít sa podieľajú na precíznom štruktúrovaní koherentnej fiktívnej ontológie fikčného sveta. Akýkoľvek fikčný svet sa tak drží týchto pravidiel, aby sa v jeho existenciu ako fikčného sveta mohlo uveriť ako v paralelný fiktívny svet. Udržanie tejto koherencie prekonáva problém teórie mimetizmu, ktorá síce môže interpretovať nefikčnú fikciu (Sherlocka) odkázaním na predlohu, ale na rozdiel od teórie fikčného diskurzu nevie interpretovať entity, ktorých predlohy v aktuálnom svete nenájdeme (Superman). Od problematického motívu ontologickej povahy fikcie vedie cesta ku skúmaniu pravidiel kartografie vzťahov a obsahov neexistujúceho sveta, a tým k postulovaniu ontológie pragmatických kategórií opisu. Svet fikcie prekračuje hranice empiricky verifikovanej reality, no budovaním vnútornej koherencie zrkadlí skutočnosť, že aj konceptuálne rámce mimo reality musia zrkadliť určité logické vzťahy.

49 Porov. DOLEŽEL, L.: *Heterocosmica : Fikce a možné světy*, s. 130–132.

50 Porov. DOLEŽEL, L.: *Heterocosmica : Fikce a možné světy*, s. 132–133.

[Úloha fikcie v našom myslení]

„...suit the action to the word, the word to the action; with this special observance, that you o’erstep not the modesty of nature: for anything so o’erdone is from the purpose of playing, whose end, both at the first and now, was and is, to hold, as ’t were, the mirror up to nature; to show virtue her own feature, scorn her own image, and the very age and body of the time his form and pressure.”

William Shakespeare: Hamlet, III.2/1-20

Perspektívy fikčného diskurzu z pohľadu filozofickej reflexie predstavujú tému, v ktorej je mapovaný svet umeleckej tvorby a utvárania fiktívnych krajín a kriticky hľadaná jeho štruktúra. Dôvodom, prečo si autori ako Searle, Doležel, Scheffler či Goodman a iní všímajú a vyzdvihujú úlohy symbolickej referencie, metafory, predstierania a fikčnej narácie, je akcentovanie významu týchto foriem referencie, zrkadliacich plasticitu a efektnosť niektorých prejavov jazyka pri referovaní o vážnych témach a pri sprostredkovaní vážneho diskurzu.

Aj keď môžeme fikčné svety pokladať skôr za vytváranie paralel než za alternatívy vzťahujúce sa na aktuálnu realitu, kontúry obsahov, s ktorými sa stretávame v týchto svetoch, preberajú viac či menej z aktuálneho sveta.⁵¹ Fikčný svet ako paralela neslúži ako myšlienkový konštrukt na účel potvrdenia alebo vyvrátenia určitého tvrdenia či presvedčenia, ako je to v prípade možných svetov. Fikcia je však nezriedka efektnou artikuláciou intuitívne tušených presvedčení. Ak sa stáva paralelnosť alternatívou, je Platónovo odmietanie tejto klamlivosti pochopiteľné. V prípade, že sa do popredia dostáva verbalizovaná či vizualizovaná domnienka pred istým poznaním, je na mieste urobiť jasno a nemýliť si pojmy a dojmy. Avšak to, že fikcia neposkytuje priestor pre pravdu v zmysle empiriou justifikovaných denotátov, ešte nemusí znamenať, že je jej vylúčenie z kontextu filozofie potrebné. Najvnútornejším motívom, prečo skúmať svet fikcie, je schopnosť fikčných svetov artikulovať motívy a štruktúry aktuálneho sveta v paralelnom obraze umenia, a to tak, že sa nám zdá daná fikcia ako reálna, či prijateľná. Podobne ako metafora, aj úspešná fikcia predstavuje fenomén, ktorý pre jej mentálnu uchopiteľnosť (identifikáciu a reidentifikáciu) a kritickú reflexiu musí rešpektovať vnútorné zákonitosti a tak rozvíja kreativitu i logické uvažovanie.

Fenomén fikcie ako média vážneho diskurzu otvára tiež priestor pre argumentáciu v prospech kognitívnych hodnôt umenia, ktoré s fikciou ako formou prejavu pracujú. Skôr než o pravde vo fikcii je vhodnejšie hovoriť o pravde „skrze“ fikciu.⁵² Aj keď nefikčná fikcia ako predstavenie fiktívnych svetov a reálií,

⁵¹ Porov. ANDREANSKÝ, E.: *Možné svety z pohľadu logickej sémantiky a analytickej filozofie*, s. 168–169.

⁵² Porov. DAVIES, D.: Fiction. In: GAUT, B., LOPES, D. McIver (ed.): *The Routledge Companion to Aesthetics*, s. 354–356.

ktoré kopírujú realitu, nemusí prinášať nič nové, pretože Sherlockov Londýn je extrahovaný z reálneho dobového Londýna, takýto realistický fikčný svet môže akcentovať prehliadané skutočnosti. Nejde len o umelecký opis reality okolo hrdinu, ale aj o vykreslenie psychológie niektorých postáv, či zvýraznenie niektorých črt. Vo fikčných svetoch sa zvýrazňuje určitý aspekt danej reality a tým rozširujú oblasť ľudského poznania o určitej veci.⁵³

Svet umenia, ktorý Platón síce uznáva, no prijíma s istým dešpektom, ak sa obsahy umeleckých prejavov nezlučujú s jeho predstavou, je ideálnym miestom efektnej prezentácie filozofických ideí. Fikcia tak môže slúžiť ako exemplifikácia psychologických či etických obsahov, čo je v konečnom dôsledku jedným z najčastejších príkladov použitia a zároveň priestorom prekrývania filozofie a umenia.⁵⁴

Tvárou v tvár nemožnosti verifikovať fikciu mimo jej vnútorných pravidiel, najväčšou devízou daného diskurzu je práve to, že nás pouča o bohatstve predstavivosti, no tiež, že svojou neoveriteľnosťou reflektuje potrebu nestávať naše poznanie len na presvedčeníach, ale požadovať aj rozumné zdôvodnenie. Z tohto pohľadu nemá fikčný diskurz ako súčasť problematiky pomyselných súcien jednoduché riešenie a neodôvodňuje adekvátne používanie paralelnosti v epistemológii možných svetov. Možno je skúmanie ontologického problému fikcie a jeho dosahu na naše poznávanie nevhodnou stratégiou, ktorá nerieši samotný fenomén fikcie. Ako naznačuje Davies, jeden z málo skúmaných aspektov fikčnej narácie je rôznosť efektivity na čitateľa.⁵⁵ Obmedzenie reality kritériami fyzikalizmu a materializmu vytláča aj samotný diskurz o fikcii do roviny, v ktorej sa stiera rozdiel medzi rôznou kvalitou a aspiráciami fikčnej narácie. Ignorovaním fikcie ako niečoho, čo je zmysluprázdne, iba odsunieme nevyriešenú otázku, čo je príčinou, že sa nás niektoré fikcie dotýkajú a dojímajú nás viac ako iné. Odmietnutie riešenia ontologického statusu fikcie nemusí znamenať vylúčenie tejto témy vo všeobecnosti. A práve tu sa otvára nová perspektíva skúmania sveta fikcie, ktorá kladie dôraz na estetický a emočný rozmer fenoménu hry na predstieranie. Podobne ako svet antických tragédií, aj fikcia vo všeobecnosti „cvičí“ človeka v empatii, v prijímaní subjektívnych paralelných predstáv o živote a prežívaní. Svet umenia ohýbajúci pravdivosť a vecnosť je síce len paralelou k aktuálnemu svetu, no stáva sa aj priestorom etickej alternatívy, nastavujúcej zrkadlo realite každodennosti. Takýto svet sa tak aj napriek miere fikčnosti môže vo svojej koherencii javiť ako prirodzený prostriedok, shakespearovsky povedané, nastavujúci zrkadlo aktuálnemu svetu.

53 Porov. GOODMAN, Nelson: *Způsoby světa-tvorby*. Bratislava : Archa, 1996, s. 19–28. Podobne ako v prípade Goodmanovej svetatvorby, ktorá funguje na báze mechanizmov akcentovania častí faktov, aj fikcie sú schopné ovplyvniť diváka a sústrediť jeho pozornosť na niečo, čo si predtým nevšimol.

54 Porov. DAVIES, D.: Fiction. In: GAUT, B., LOPES, D. McIver (ed.): *The Routledge Companion to Aesthetics*, s. 355.

55 Porov. DAVIES, D.: Fiction. In: GAUT, B., LOPES, D. McIver (ed.): *The Routledge Companion to Aesthetics*, s. 356.

Použitá literatúra

- ANDREANSKÝ, Eugen: *Možné svety z pohľadu logickej sémantiky a analytickej filozofie*. 1. vyd. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010. ISBN 978-80-7097-8375
- BEST, David: *Feeling and Reason in the Arts*. 1. vyd. London : George Allen & Unwin, 1985. ISBN 0-04-370157-4
- DAVIES, David: Fiction. In: GAUT, Berys, LOPES, Dominic Mclver (ed.): *The Routledge Companion to Aesthetics*. 2. vyd. London; New York : Routledge; Taylor & Francis Group, 2005, s. 347-358. ISBN 0-415-29022-8
- DOLEŽEL, Lubomír: *Heterocosmica : Fikce a možné světy*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0735-2
- FINE, Arthur: Fictionalism. In: *Midwest Studies in Philosophy*, roč. XVIII, 1993, č. 18, s. 1-18
- KARABA, Miroslav: *Vedecký pokrok ako filozofický problém*. 1. vyd. Warszawa : Rhetos, 2012. ISBN 978-83-89781-69-7
- KARABA, Miroslav: Historicismus vo filozofii vedy T. S. Kuhna. In: *Studia Aloisiana*, roč. 4, 2013, č. 1, s. 29-43.
- KOŤÁTKO, Petr: *Interpretace a subjektivita*. 1. vyd. Praha : Filosofia-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2006. ISBN 80-7007-233-4
- MAREK, Johann: Alexius Meinong. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2012 Edition)*. Ed. Edward N. Zalta. URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/meinong/>>.
- MEINONG, Alexius: The Theory of Objects. In: CHISHOLM, Roderick M.: *Realism and the Background of Phenomenology*. 1. vyd. Glencoe (IL) : Free Press, 1960.
- MILČÁK, Peter: *Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte*. 1. vyd. Levoča : Modrý Peter, 2006. ISBN 80-85515-73-3
- NEMEC, Rastislav: Gadamer o pravde v umení a estetické skúsenosti. In: *Studia Aloisiana*, roč. 1, 2010, č. 3-4, s. 35-44.
- NOVOTNÝ, Daniel D.: Suarézova teorie pomyslných jsoucen a její recepc. In: *Filozofia*, roč. 66, 2011, č. 1, s. 35-48.
- PLATÓN: *Ústava*. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1980.
- PLATÓN: *Dialógy I*. 1. vyd. Bratislava : Tatran, 1990. ISBN 80-222-0125-1
- RICKEN, Friedo: *Philosophie der Antike*. 1. vyd. Stuttgart; Berlin; Köln; Mainz : Verlag W. Kohlhammer GmbH, 1988. ISBN 3-17008370-8
- RUSSELL, Bertrand: *Logika, jazyk a věda*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1967.
- RUSSELL, Bertrand: *Problémy filozofie*. 1. vyd. Bratislava : P and K, 1992. ISBN 80-85725-00-2
- SEARLE, John R.: Logický status fikčného diskurzu. In: *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 61-69.
- SEARLE, John R.: *Rečové akty*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2007. ISBN 80-7149-892-0

TATARKIEWICZ, Władysław: *Dejiny estetiky I : Staroveká estetika*. 1. vyd. Bratislava : Tatran, 1985.

VALENTA, Lubomír: *Problémy analytické filosofie*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2003. ISBN 80-7182-150-0

WITHERALL, Arthur: Meinongian Metaphysics and Subjectivity. In: *Journal of Philosophical Research*, roč. XXIII, 1998, s. 29-49.

ZOUHAR, Marián: *Problémy jazyka a počiatky analytickej filozofie*. 1. vyd. Bratislava : Aleph, 2010. ISBN 978-80-89491-02-5

Lukáš Jeník, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava